

and only in the Vienna document 1989 it was established as the right of an individual. The regulation of the rights of refugees within the framework of the OSCE was formed on the basis of the causes of large flows of this group of individuals, the main among which were armed conflicts that took place in the territories of the states-participants of this international organization. Therefore, the OSCE paid great attention to the right of refugees to return to their state of origin and the rights that facilitated their reintegration. Labour migration was initially considered in the OSCE documents as a problem that should be addressed by interested States on the basis of the OSCE documents, but it was further recognized that the issue of migrant workers has a human dimension and can be raised within the framework of the Vienna and Moscow Human Dimension Mechanism.

Key words: rights of foreigners, Organization for Security and Co-operation in Europe, OSCE human dimension.

DOI: 10.33663/0869-2491-2019-30-398-407

УДК 341.171

Л. Г. ФАЛАЛЕЄВА,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕФОРМУВАННЯ СУДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ПРАКТИКА ЗАХИСТУ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ

У дослідженні висвітлено особливості правового статусу та еволюції юрисдикції, постлісабонський період реформування Суду ЄС, його роль у захисті основоположних прав у правопорядку ЄС. Зазначено, що наразі Суд ЄС є узагальненою назвою Суду і Загального суду як складових елементів судової системи інтеграційного об'єднання, кожний з яких у межах власної юрисдикції забезпечує дотримання права в тлумаченні та застосуванні установчих договорів. Проаналізовано сучасну практику захисту основоположних прав у Суді ЄС та доктринальні погляди з окреслених питань.

Ключові слова: право ЄС, Суд ЄС, Суд, Загальний суд, основоположні права, судова система ЄС, юрисдикція.

Фалалеева Л. Г. Реформирование Суда Европейского Союза и практика защиты основополагающих прав

В исследовании освещены особенности правового статуса и эволюции юрисдикции, постлисабонский период реформирования Суда ЕС, его роль в защите основополагающих прав в правопорядке ЕС. Отмечено, что на данном этапе Суд ЕС является обобщенным названием Суда и Общего суда как составляющих судебной системы интеграционного объединения, каждый из которых в пределах собственной юрисдикции обеспечивает соблюдение права в толковании и применении учредительных договоров. Проанализирована современная практика защиты основополагающих прав в Суде ЕС и доктринальные взгляды по теме исследования.

Ключевые слова: право ЕС, Суд ЕС, Суд, Общий суд, основополагающие права, судебная система ЕС, юрисдикция.

Falalieieva L. H. Reform of Court of Justice of the European Union and practice of fundamental rights protection

The peculiarities of the legal status and evolution of jurisdiction, the post-Lisbon period of

the reform of the Court of Justice of the EU, and its role in fundamental rights protection in the EU legal order were highlighted in the research. It was noted that at present the Court of Justice of the EU is a generalized title of the Court and the General Court as constituent elements of the judicial system of the integration association, each of them within its jurisdiction ensures observance of the right to interpret and apply the founding treaties. The modern practice of fundamental rights protection in the Court of Justice of the EU and doctrinal views on the issues discussed were analyzed.

Key words: EU law, Court of Justice of the EU, Court of Justice, General Court, fundamental rights, EU judicial system, jurisdiction.

Актуальність обраної теми зумовлена роллю практики Суду Європейського Союзу в реалізації компетенції інтеграційного об'єднання, у процесі становлення і розвитку права Європейського Союзу (далі – ЄС), формування та автономізації інтеграційного правопорядку *sui generis*, утвердження та еволюції системи захисту прав людини в ЄС, її конвергенції з системою захисту прав людини, що діє у рамках Ради Європи. В умовах сучасних викликів актуалізується дослідження особливостей правового статусу та еволюції юрисдикції Суду ЄС, постлісабонського періоду його реформування, новітніх підходів до архітектури судової системи інтеграційного об'єднання, судової практики захисту основоположних прав на рівні ЄС, що має важливе практичне значення для функціонування та поглиблення європейської інтеграції. Крім того, з'явилась необхідність віднайдення нових концептуальних засад і на їх основі узгодження правових інструментів, включно щодо приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція 1950 р.).

У вітчизняній юридичній науці немає спеціальних досліджень, присвячених постлісабонському періоду реформування Суду ЄС та його юриспруденції у сфері захисту основоположних прав. Водночас окремі аспекти генезису і розвитку юрисдикції Суду ЄС, регульованих правом ЄС публічно-правових відносин, що виникають у процесі тлумачення і застосування Судом ЄС джерел первинного і вторинного права ЄС, аналізувались у працях представників вітчизняної доктрини міжнародного права: М. В. Буроменського, М. М. Мікієвича, В. В. Мицика, В. І. Муравйова, Л. Д. Тимченка, Ю. С. Шемшученка та ін. Вагома роль у проведенні українськими вченими фундаментальних досліджень належить професору В. Н. Денисову, під високопрофесійним керівництвом якого підготовлено низку дисертацій, монографій і системно впорядкованих статей до Енциклопедії міжнародного права (у 3-х т.), присвячених сучасному стану та новітнім тенденціям розвитку права ЄС, включно у сфері захисту основоположних прав.

У наукових публікаціях з цієї проблематики зарубіжних вчених, серед яких – К. Альтер, Е. Арнулл, Г. де Бурка, Дж. Вейлер, Е. Дешвуд, П. Котракос, П. Крейг, А. Ронн, Е. Стейн, К. Харлоу, високо оцінено значення діяльності Суду ЄС у формуванні та розвитку права ЄС, у спосіб інтерпретації його джерел, відзначено важливу роль Суду ЄС в уточненні та реалізації компетенції інтеграційного об'єднання, у т. ч. її наднаціональної складової, та утвердженні правопорядку ЄС *sui generis*. Втім, проблеми постлісабонського періоду функціонування судової системи ЄС, організаційно-правові механізми та інстру-

ментарій їх вирішення, становлячи значний науковий інтерес, продовжують залишатися недостатньо опрацьованими.

Метою дослідження є висвітлення специфіки правового статусу Суду ЄС та еволюції його юрисдикції, реформування судової системи інтеграційного об'єднання у постлісабонський період, оновлення її організаційної структури та аналіз, на цій основі, нової методології захисту основоположних прав у ЄС як багатовимірного явища.

Суд Європейського об'єднання з вугілля і сталі (прообраз Суду ЄС), заснований відповідно до Паризького договору 1951 р., забезпечував дотримання права в тлумаченні та застосуванні останнього, а також правил, встановлених з метою його виконання (ст. 31). Одночасно з Римськими договорами 1957 р., як установчими актами Європейського економічного співтовариства (далі – ЄЕС) та Європейського співтовариства з атомної енергії (*наразі функціонує поза рамками ЄС, однак підпадає під юрисдикцію Суду ЄС*), було підписано Конвенцію про деякі спільні інституції, що, зокрема, передбачала трансформацію Суду Європейського об'єднання з вугілля і сталі в єдиний Суд європейських співтовариств (нині – Суд), який з 1958 р. став спільною інституцією трьох європейських співтовариств.

З розвитком інтеграційних процесів і розширенням європейських співтовариств навантаження на Суд постійно зростало, тому рішенням Ради європейських співтовариств від 24 жовтня 1988 р. було створено Суд першої інстанції (Court of the First Instance; почав функціонувати 31 жовтня 1989 р.), що до набуття чинності Ніццьким договором 2001 р. був структурною складовою Суду. Цей договір 2001 р., власне, сформував судову систему ЄС, встановив оптимальний розподіл юрисдикції між Судом європейських співтовариств і Судом першої інстанції. Можливість заснування Радою ЄС при Суді першої інстанції судових палат зі спеціальною юрисдикцією як низової ланки судової системи ЄС, вперше передбачена Ніццьким договором 2001 р., втілилася лише у створенні 2 листопада 2004 р. Трибуналу в справах публічної служби ЄС, який наділявся юрисдикцією розгляду спорів між ЄС та його службовцями¹ і функціонував з 12 грудня 2005 р. до 1 вересня 2016 р. Трибунал у справах публічної служби ЄС було розформовано та інтегровано у Загальний суд Регламентом Європейського Парламенту (далі – ЄП) і Ради ЄС 2016/1192 від 6 липня 2016 р.², що спростило структуру Суду ЄС як судової системи інтеграційного об'єднання.

Примітно, що із заснуванням ЄС юрисдикція Суду була пов'язана із застосуванням комунітарного права, яке становило осердя права ЄС. На практиці Суд залишався інституцією, що реалізовувала юрисдикцію майже виключно у рамках європейських співтовариств як першої опори ЄС, не поширюючись на нові політики і форми співробітництва, що становили другу й третю опори, тому в офіційних текстах він продовжував називатися Судом європейських співтовариств. Норми комунітарного права містилися в установчих договорах європейських співтовариств, а саме Паризькому договору 1951 р. та Римських договорах 1957 р., а також створювалися відповідними інституціями (інституційний механізм європейських співтовариств та ЄС, як і членство в них, був єдиним) і підлягали юрисдикційному захисту, на відміну від Спільної зовнішньої та безпекової політики (далі – СЗБП; друга опора) і співробітництва у сфері охорони порядку та судочинства у кримінальних справах (третя опора

ЄС). Лісабонським договором 2007 р. , як новим ревізійним договором опору структуру ЄС (EU pillar structure), запроваджену Договором про ЄС 1992 р. (далі – ДЄС) і послідовно розвинуту ДЄС у редакції Амстердамського договору 1997 р. та ДЄС у редакції Ніщкого договору 2001 р., було експліцитно замінено гомогенною інтеграційною конструкцією ЄС.

У зв'язку з наданням міжнародної правосуб'єктності ЄС та визнанням його правонаступником Європейського Співтовариства (до 1993 р. – ЄЕС) Лісабонський договір для позначення розгалуженої триланкової судової системи запроваджено комплексне поняття «Суд Європейського Союзу». Таким чином, Суд ЄС як система органів правосуддя, за Лісабонським договором зберегла триланкову архітектуру: Суд (Court; Court of Justice, колишній Суд європейських співтовариств, Європейський суд справедливості), Загальний суд (General Court, колишній Суд першої інстанції) та спеціалізовані суди (колишні судові палати; судові органи, наділені спеціальною юрисдикцією щодо розгляду і вирішення чітко визначених категорій правових спорів, припинення існування яких передбачено новітньою реформою Суду ЄС). Відтак, Лісабонським договором назви елементів судової системи ЄС як самостійних судових органів узгоджено з логікою реалізовуваної ними різної за обсягом юрисдикції. Нині Суд ЄС є узагальненою назвою лише Суду і Загального суду як складових елементів судової системи ЄС, проте іноді, у вузькому значенні, Судом ЄС іменують Суд як найвищу судову інстанцію ЄС, функціональну інституцію наднаціонального і неполітичного характеру, що діє на постійній основі.

Правовий статус і юрисдикцію Суду ЄС закріплено в установчих договорах – ст. 19 ДЄС у редакції Лісабонського договору 2007 р.³ (далі – ДЄС-Л) і деталізовано у ст. 251–281 Договору про функціонування ЄС³ (далі – ДФЄС, основу якого становить «хартія регіональної інтеграції»⁴ – Договір про заснування Європейського Співтовариства (один з Римських договорів 1957 р.)), а також в оновленому Статуті Суду ЄС, що міститься у доданому до установчих договорів Протоколі про Статут Суду ЄС, передбаченому ст. 281 ДФЄС. Суд і Загальний суд за згодою Суду встановлюють кожен свій процесуальний регламент, що підлягає схваленню Радою ЄС. Реформування судової системи ЄС згідно з Лісабонським договором має обмежений характер, частково тому, що не вичерпано потенціал, закладений Ніщьким договором. У процесі еволюції Суду ЄС, адаптації до нових умов і етапів інтеграційного процесу підтверджено його обов'язкову юрисдикцію. Головним, що зумовлює юрисдикцію Суду ЄС, є «забезпечення дотримання права у тлумаченні та застосуванні установчих договорів» (п. 1 ст. 19 ДЄС-Л), забезпечення однакового розуміння і застосування, єдності і внутрішньої узгодженості права ЄС. Покладені на них завдання Суд і Загальний суд реалізують через здійснення правосуддя у межах власної юрисдикції. До складу Суду входять по одному судді від кожної держави-члена, а Загальний суд поєднує щонайменше по одному судді від кожної держави-члена (п. 2 ст. 19 ДЄС-Л). Суду надають сприяння наразі 11 генеральних адвокатів (інститут походить з судової системи Франції). На звернення Суду Рада ЄС Рішенням 2013/336/EU від 25 червня 2013 р. одностайно збільшила кількість генеральних адвокатів з 1 липня 2013 р. до 9, а з 7 жовтня 2015 р. до 11⁵ (держави-члени погодились з такою можливістю у спеціальній Декларації № 38, доданий до Заключного акта Міжурядової конференції з підготовки Лі-

сабонського договору. Крім того, діюча система ротації охоплює 5 (раніше 3) генеральних адвокатів. Головне призначення генерального адвоката як особливої категорії членів Суду полягає в тому, щоб публічно, цілком неупереджено і незалежно надавати вмотивований висновок у справі, що згідно зі Статутом Суду ЄС вимагає його участі (ст. 252 ДФЕС). Провівши попередньо, до розгляду справи суддями, власне незалежне дослідження її матеріалів, генеральний адвокат готує свій висновок самостійно, а судді ухвалюють рішення колегіально, діючи єдиним корпусом. Судді не зобов'язані дотримуватися висновків, наданих генеральними адвокатами, однак здебільшого Суд ухвалює рішення, які збігаються з висновками генеральних адвокатів, така практика визнається позовою в аспекті їх високої професійної кваліфікації.

Суд засідає у рамках палат (3 і 5 суддів), Великої палати (15 суддів) або пленарно (28 суддів) відповідно до правил, встановлених Статутом Суду ЄС. Судове провадження складається з двох частин – письмової та усної. У рамках письмової стадії сторони обмінюються через Секретаря Суду документами, у т. ч. доказового характеру. Усна стадія включає виступ судді-доповідача, заслуховування Судом агентів, радників, адвокатів і висновку генерального адвоката, а також допит свідків та експертів за їх наявності. Суд може вдаватися до спеціальних процедур, серед яких вирізняються термінова та прискорена. Рішення ухвалюється від імені Суду в цілому і має остаточний характер, оскарженню не підлягає. Внутрішньою робочою мовою і мовою нарадчої кімнати є французька. Суд функціонує у рамках режиму мультилінгвізму, оскільки всі офіційні документи перекладаються 23 офіційними мовами ЄС, які вважаються мовами судочинства. На відміну від Європейського суду з прав людини (Страбурзького суду, далі – ЄСПЛ), судді Люксембурзького суду не мають права на «окрему думку» (*separate opinion*), судді *ad hoc* не призначаються. Понад те, до діяльності Суду ЄС неприйнятне застосування доктрини *stare decisis*, натомість високий рівень дискреції за дотримання своєї усталеної практики більш нагадує доктрину *jurisprudence constante*, що вирізняється певною гнучкістю.

Суд ЄС відповідно до установчих договорів ухвалює рішення: у справах за позовами держав-членів, інституцій, фізичних/юридичних осіб; у преюдиціальному порядку на запити національних юрисдикційних органів (національні суди, трибунали та інші (позасудові) органи держав-членів, які реалізують юрисдикцію щодо розгляду і вирішення правових спорів) про тлумачення права ЄС або про дійсність актів, прийнятих інституціями; в інших випадках, передбачених установчими договорами (п. 3 ст. 19 ДЕС-Л). Суд ЄС контролює правомірність (*legality, lawfulness*), дійсність (*validity*) законодавчих актів, актів Ради ЄС, Європейської Комісії (далі – ЄК) та Європейського центрального банку (далі – ЄЦБ), крім рекомендацій і висновків, які не мають обов'язкової сили (ст. 288 ДФЕС), а також актів ЄП і Європейської Ради (далі – ЄР), органів/агенцій ЄС, що зумовлюють правові наслідки для третіх осіб. З цією метою Суд ЄС уповноважений ухвалювати рішення за позовами, поданими державою-членом, ЄП, Радою ЄС або ЄК у зв'язку з відсутністю компетенції; порушенням суттєвих процедурних вимог; порушенням установчих договорів чи будь-якої правової норми, що має стосунок до їх застосування; зловживанням повноваженнями. Відтак, допустимі чотири зазначені підстави, за якими в Суді ЄС можуть оскаржуватися або анулюватися акти інституцій, органів і агенцій

ЄС. На аналогічних умовах Суд ЄС уповноважений виносити рішення за позовами, поданими Європейською рахунковою палатою, ЄЦБ і Комітетом регіонів з метою захисту власних прерогатив. У рішенні у справі 22/70 *Commission v Council* (1971) Суд роз'яснив, що «можливість судового оскарження має стосуватися усіх положень, прийнятих інституціями, якою б не була їх природа або форма, покликаних зумовлювати правові наслідки»⁶ (п. 42). Суд ЄС може вирішувати лише питання права, передані йому на розгляд, не уповноважений вирішувати питання факту, а також застосовувати право до фактів, що належить до компетенції національних судів, яким підвідомчі всі категорії справ, за винятком тих, що віднесені до юрисдикції Суду ЄС. Його юрисдикцію поширено на простір свободи, безпеки та правосуддя (за винятками, встановленими у ст. 276 ДФЄС), що безпосередньо пов'язано зі скасуванням опорної структури ЄС, на питання тлумачення і застосування Хартії ЄС про основоположні права в адаптованій редакції 2007 р.⁷ (далі – Хартія ЄС 2007 р.), яка за юридичного силою прирівнюється до установчих договорів, належить до джерел первинного права ЄС.

Вочевидь Лісабонським договором предметно розширено юрисдикцію Суду ЄС, яка, за загальним правилом, охоплює всі сфери компетенції інтеграційного об'єднання, за окремими винятками, прямо передбаченими установчими договорами. Так, з-під юрисдикції Суду ЄС, за винятками, закріпленими в абз. 2 ст. 275 ДФЄС, як і раніше, експліцитно виключено положення щодо СЗБП, а також акти, що приймаються на основі цих положень. Отже, й надалі Суд ЄС не контролюватиме дійсність актів ЄР і Ради ЄС у цій сфері, прийнятих згідно зі ст. 43 ДЕС-Л. Наприклад, рішень про спільні операції з роззброєння, місії із запобігання конфліктам і підтримання миру, місії бойових підрозділів з врегулювання криз, цивільні місії ЄС на території третіх держав.

Правопорядок ЄС є автономним, практика Суду відіграла вирішальну роль у наповненні цього поняття, як і багатьох інших, юридичним змістом, концептуальними положеннями. Еволюція правопорядку ЄС позначається на методології тлумачення та практиці застосування Судом норм права ЄС, і, навпаки, судова практика впливає на конституціоналізацію інтеграційного правопорядку, динаміку його розвитку, єдність і цілісність. Одним із важливих результатів діяльності Суду є визначення, застосувавши водночас телеологічне і динамічне тлумачення, режиму дії комунітарного права. У рішенні в справі 26/62 *Van Gend en Loos* (1963) Суд уперше обґрунтував пряму дію (direct effect), встановивши, що ЄЕС є «новим міжнародним правопорядком», задля якого держави обмежили свої суверенні права у визначених сферах і суб'єктами якого є не лише держави-члени, а й їхні громадяни. Суд розвинув доктринальні погляди стосовно прямої дії норм права ЄС у внутрішніх правопорядках держав-членів, постановивши, що вони можуть застосовуватися у національних судах поряд із нормами внутрішнього права під час судового розгляду. Професор В. Муравйов акцентує увагу на тому, що «норми права ЄС прямої дії не вимагають для своєї реалізації конкретизації або уточнення»⁸; «норми прямої дії, які містяться у актах права ЄС, треба відрізняти від самовиконуваних норм міжнародних договорів. Вони мають різні механізми реалізації»⁹.

Інституцією, що встановлює, які з норм права ЄС мають пряму дію, є Суд ЄС, оскільки саме він наділений компетенцією офіційного тлумачення уста-

нових договорів і права, створюваного ЄС на основі установчих договорів. Власне, «уточнення змісту правової норми, усунення прогалин в установчих договорах, їх конкретизація у праві ЄС здійснюється не лише за допомогою прийняття актів вторинного права, а і шляхом судового тлумачення»¹⁰. Суд ЄС вправі тлумачити Копенгагенські критерії набуття членства в ЄС у разі необхідності, оскільки вони набули юридичного закріплення в абз. 1 ст. 49 ДЄС-Л.

У рішенні у справі 6/64 *Costa v ENEL* (1964) чітко закріплено функціональний принцип верховенства (*supremacy*), примату (*primacy*) права ЄС над внутрішнім правом держав-членів, що зумовлює автономність інтеграційного правопорядку та наддержавний вимір правового регулювання. Примітно, що інтегрованість права ЄС у внутрішнє право держав-членів не суперечить його автономності, оскільки воно залишається особливим правопорядком, самотійним щодо правопорядків держав-членів.

У рішенні в об'єднаних справах C-402/05P, C-415/05P *Kadi and Al Barakaat International Foundation v Council and Commission* (2008) (*Kadi-I*) Суд, зокрема, роз'яснив співвідношення права ЄС і міжнародних зобов'язань, пов'язаних із членством в ООН, визнав порушення права на повагу до власності, права бути заслуханим, права на ефективний засіб юридичного захисту. Апелянти оскаржували рішення Суду першої інстанції, ухвалені 21 вересня 2005 р., в яких він відмовив у задоволенні їхніх вимог. Суд установив, що міжнародна угода не має посягати на розподіл компетенцій, встановлений установчими договорами і, відповідно, на автономність правопорядку ЄС, повагу до якого забезпечує Суд (п. 282). Згідно з усталеною судовою практикою основоположні права становлять невід'ємну складову загальних принципів права, дотримання яких теж забезпечує Суд (п. 283). Дотримання поваги до прав людини є умовою правомірності актів ЄС (п. 284). Зобов'язання за міжнародною угодою не можуть посягати на базові принципи установчих договорів, одним з яких є принцип відповідності усіх актів ЄС основоположним правам, дотримання якого є умовою правомірності цих актів (п. 285).

За визначенням Суду, примат Статуту ООН не поширюється на рівень первинного права ЄС, зокрема на загальні принципи, до яких належать основоположні права (п. 308). Судовий контроль акта ЄС на предмет дотримання основоположних прав, судовий контроль його дійсності, правомірності, слід сприймати як гарантію автономності правопорядку ЄС, на яку не має посягати міжнародна угода (п. 316). Зрештою, на підставі наведених аргументів Суд задовольнив вимоги позивачів, скасувавши оскаржувані рішення Суду першої інстанції та визнавши недійсним оспорований Регламент Ради (ЄС) 881/2002 від 27 травня 2002 р. про запровадження спеціальних обмежувальних заходів, спрямованих проти осіб і організацій, підозрюваних у підтримці тероризму, у зв'язках з Усамою бен Ладеном, мережею «Аль-Каїда», рухом «Талібан» у частині, що стосується апелянтів¹¹. Рішення у справі *Kadi-I* є показовим прикладом впливу на розвиток права ЄС судової практики, її неоднозначності як у площині захисту основоположних прав, так і утвердження автономності правопорядку ЄС, його збереження і зміцнення як нового правопорядку, окремого від міжнародного права, що слугує одним із проявів фрагментації останнього.

Загальний суд уповноважений розглядати у першій інстанції позови, за винятком тих, які підпадають під юрисдикцію Суду. Рішення, ухвалені Загальним

судом відповідно до п. 1 ст. 256 ДФЕС, можуть стати предметом оскарження в Суді, обмеженого питаннями права – матеріального/процесуального, на умовах і в межах, встановлених Статутом. Отже, Суд може діяти як суд першої інстанції або в апеляційному порядку, ухвалюючи рішення у справах, вирішених Загальним судом. Суд може підтвердити рішення Загального суду, скасувати його і передати справу на новий розгляд, скасувати його та винести остаточне рішення у справі.

Голова Суду в офіційному зверненні від 28 березня 2011 р. до ЄП і Ради ЄС ініціював реформування судової системи ЄС, з огляду на наявні проблеми її функціонування, обґрунтувавши пропозицію необхідністю внесення змін до Статуту Суду ЄС шляхом прийняття відповідного Регламенту. Постлісабонський період реформування Суду ЄС започатковано прийняттям ЄП і Радою ЄС, керуючись, зокрема, ст. 254 (абз. 1) та ст. 281 (абз. 2) ДФЕС, діючи за звичайною законодавчою процедурою, Регламенту 2015/2422 від 16 грудня 2015 р.¹², яким внесено зміни до Статуту Суду ЄС, у т. ч. з огляду на поступове розширення його юрисдикції з моменту створення, постійне надмірне навантаження розгалуженої судової системи ЄС, збільшення кількості справ, що ускладнює їх вирішення протягом розумного строку, як того вимагають ст. 47 Хартії ЄС 2007 р. та ст. 6 Конвенцію 1950 р.

Ситуація, що склалася у Загальному суді, частково зумовлена зростанням кількості та різноманітності актів інституцій, органів, агенцій ЄС, а також обсягом і складністю справ, що знаходяться на розгляді, зокрема у сфері конкуренції, державної допомоги, інтелектуальної власності. Для її вирішення вживаються заходи з внутрішньої реорганізації Загального суду, передусім організаційно-структурного характеру¹³, що не мають призвести до набору додаткових секретарів або іншого допоміжного персоналу, повинні забезпечити ефективне використання та однакові умови стосовно наявних людських ресурсів, які мають бути рівними для всіх суддів. Замість створення спеціалізованих судів, наділених спеціальною юрисдикцією, за дотримання встановлених у ст. 257 ДФЕС умов і процедур, новою редакцією ст. 48 Статуту Суду ЄС визначено поетапне розширення кількісних параметрів Загального суду (40 суддів – з 25 грудня 2015 р.; 47 – 1 вересня 2016 р.; по 2 судді від кожної держави-члена – з 1 вересня 2019 р.) задля скорочення неприйнятно надмірної тривалості судового розгляду, підвищення ефективності правосуддя на рівні ЄС та ін., що відповідає сучасним тенденціям.

Крім незалежності, безсторонності, досвіду, професійної та особистої придатності для обіймання високих суддівських посад, відтепер кандидати на посаду судді призначатимуться включно з дотриманням гендерної рівності. До 26 грудня 2020 р. Суд за допомогою зовнішнього експерта має скласти звіт для ЄП, Ради ЄС та ЄК щодо оцінки ситуації у Загальному суді. Основна увага приділятиметься ефективності, раціоналізації його діяльності, необхідності та доцільності збільшення кількості суддів, доречності інших структурних змін. За потреби Суд пропонуватиме внесення змін до Статуту (п. 1 ст. 3 Регламенту 2015/2422 від 16 грудня 2015 р.)¹².

Суд менше застосовував положення Хартії ЄС про основоположні права 2000 р. до вступу в дію Лісабонського договору та набуття юридично обов'язкової сили її адаптованою редакцією 2007 р., проте у своїх рішеннях цього

періоду, як й інші інституції ЄС, він неодноразово звертався до змісту її положень. З набуттям чинності Хартією ЄС 2007 р. Суд розглядає дві основні категорії справ стосовно захисту основоположних прав: справи щодо встановлення відповідності нормам Хартії ЄС 2007 р. актів держав-членів, спрямованих на імплементацію права ЄС; справи щодо встановлення відповідності актів вторинного права ЄС нормам Хартії ЄС 2007 р. Суд вперше застосував Хартію ЄС 2007 р. як джерело первинного права ЄС при розгляді справи C-403/09 PPU, *Jasna Detiček v Maurizio Sgueglia* (2009), поступово збагачуючи власну практику (справи C-149/10 *Chatzi* (2010); C-356/12 *Glatzel* (2014); C-419/14 *WebMindLicences* (2015); об'єднані справи C-203/15 та C-698/15 *Tele2 Sverige AB and Tom Watson* (2016); C-404/15 та C-659/15 PPU, *Aranyosi and Căldăraru* (2016)). Поза сумнівом, «посилення ролі основоположних прав у наднаціональному правопорядку є непрямым інструментом захисту позиції Суду ЄС щодо природи правової системи ЄС. Визнання основоположних прав невід'ємною складовою наднаціонального права та створення складної системи їх захисту надало наднаціональній правовій системі рис конституційного правопорядку»¹⁴.

Практика застосування Судом ЄС норм ЄК 1950 р. засвідчує, що можна посилитися на порушення відповідної норми, якщо предметом спору є питання, що підпадає під сферу дії права ЄС. Завдяки практиці Суду ЄС матеріальні норми ЄК 1950 р. нині розглядають як частину права ЄС, а не лише як інструмент для визначення загальних принципів права ЄС¹⁵. Суд ЄС неодноразово застосовував *mutatis mutandis* прецедентну практику ЄСПЛ, адже дії держав-членів у межах сфери права ЄС ставали предметом розгляду ЄСПЛ. Примітно, п. 2 ст. 6 ДЕС-Л підтвердив намір ЄС приєднатися до ЄК 1950 р., що дасть змогу уникнути різного тлумачення Судом ЄС та ЄСПЛ однакових норм у сфері прав людини. Суд у п. 258 Висновку 2/13 від 18 грудня 2014 р. щодо проекту Угоди про приєднання ЄС до ЄК 1950 р. встановив, що вона суперечить п. 2 ст. 6 ДЕС-Л та Протоколу № 8 до нього, може негативно вплинути на особливості та автономність права ЄС. Суд роз'яснив, що Угода вплине на реалізацію положень ст. 344 ДФЄС, адже не виключає можливості виникнення спорів між державами-членами або між ними та ЄС щодо застосування ЄК 1950 р. у межах *ratione materiae* права ЄС при розгляді справ ЄСПЛ¹⁶.

Висновки. Постлісабонська практика Суду ЄС у сфері захисту основоположних прав окреслила основні тенденції розвитку системи захисту прав людини в ЄС. Суд ЄС віддає перевагу положенням Хартії ЄС 2007 р., яка *inter alia* є результатом систематизації та кодифікації його усталеної судової практики у сфері захисту основоположних прав, значно менше застосовує *mutatis mutandis* практику ЄСПЛ та посилається, як правило, на ті статті ЄК 1950 р., які кореспондують відповідним статтям Хартії ЄС 2007 р., підкреслюючи, що їх тлумачення має збігатися. Суд балансує між необхідністю захисту основоположних прав та прагненням зберегти інституційну незалежність, адже між Судом і ЄСПЛ немає підпорядкування. Водночас ЄСПЛ, обґрунтовуючи свої правові позиції, посилається на Хартію ЄС 2007 р., рішення Суду та інші джерела права ЄС, що є показовим прикладом конвергенції, взаємного впливу судової практики юрисдикційних органів ЄС і Ради Європи, систем захисту прав

людини, сформованих у рамках останніх, актуалізуючи потребу забезпечення узгодженості європейських стандартів у сфері захисту прав людини.

Реформування судової системи ЄС не завершилося, триває його постлісабонський період, спрямований передусім, на нагальність відповіді викликам, з якими зіткнувся Суд ЄС, на забезпечення дотримання поваги до прав людини. Адаптуючись до нових імперативів, умов і етапів інтеграційного процесу, розвиваються організаційно-правові засади Суду ЄС, його підходи до тлумачення, враховуючи наявні моделі та актуальний стан права, що, *sensu stricto*, не стає на заваді правовій визначеності як фундаментальний складовий принципу верховенства права.

Суду вдалося здобути довіру, утвердитися у статусі впливової інституції ЄС, забезпечити: ефективний судовий захист у сферах регулювання права ЄС, сформулювавши його основні кваліфікаційні ознаки; коректне застосування масиву *acquis* ЄС, частково наповненого практикою Суду; поступ європейської інтеграції, у т. ч. поглиблення правової інтеграції; підтримання і дотримання інституційного балансу, встановленого установчими договорами; високий авторитет ухвалених рішень, які стали важливим джерелом права ЄС, послідовно сприяючи його еволюційному розвитку і водночас утвердженню, збереженню та зміцненню правопорядку ЄС як правопорядку *sui generis*, його автономізації.

Викладене має прикладне значення для інтенсифікації стратегічно зорієнтованого на результат багатовимірного співробітництва України з ЄС, підвищення його ефективності, оскільки дає змогу не лише поглибити розуміння особливостей функціонування і реформування судової системи ЄС, сучасної практики захисту основоположних прав у інтеграційному правопорядку, а також оцінювати ризики і враховувати переваги у процесі реалізації європейської інтеграції, становлячи перспективні напрями комплексних наукових досліджень з огляду на важливість судового захисту прав громадян України в ЄС.

1. Chalmers D., Davies G., Monti G. European Union Law: Text and Materials. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. P. 163. 2. Regulation (EU, Euratom) 2016/1192 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 on the transfer to the General Court of jurisdiction at first instance in disputes between the European Union and its servants // Official Journal of the European Union. L 200. 26 July 2016. P. 137–139. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/1192/oj>. 3. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union // Official Journal of the European Union. C 202/01. Vol. 59. 7 June 2016. P. 1–388. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2016:202:FULL&from=EN>. 4. Arnulf A. The European Union and its Court of Justice. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2006. P. 321. DOI: 10.1017/S1566752907003175. 5. Council Decision of 25 June 2013 increasing the number of Advocates-General of the Court of Justice of the European Union (2013/336/EU) // Official Journal of the European Union. L 179. Vol. 56. 29 June 2013. P. 92. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:179:FULL:EN:PDF>. 6. Case 22/70 Commission v Council [1971] ECR 00263. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61970CJ0022&from=FI>. 7. Charter of Fundamental Rights of the European Union // Official Journal of the European Union. C 202/02. Vol. 59. 7 June 2016. P. 389–405. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ>.

C:2016:202:FULL&from=EN. 8. *Муравьев В. И.* Реализация норм права Европейского Союза во внутренних правовых порядках государств-членов // *Международное право как основа современного миропорядка. Liber Amicorum к 75-летию проф. В. Н. Денисова: монография / под ред. А. Я. Мельника, С. А. Мельник, Т. Р. Короткого.* Киев; Одесса: Фенікс, 2012. С. 327. 9. *Муравьев В. И.* Механізм реалізації норм права Європейського союзу у правових порядках держав-членів // *Український часопис міжнародного права.* 2012. № 1. С. 87. 10. *Яворська І., Микієвич М.* Суд Європейського Союзу: правовий статус та особливості реалізації правотворчої функції : монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С. 207. 11. *Joined Cases C-402/05P and C-415/05P Kadi and Al Barakat International Foundation v Council and Commission* [2008] ECR I-06351. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX:62005CJ0402>. 12. *Regulation (EU, Euratom) 2015/2422 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2015 amending Protocol № 3 on the Statute of the Court of Justice of the European Union* // *Official Journal of the European Union.* L 341. 24 December 2015. P. 14–17. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2015/2422/oj>. 13. *Greer S., Gerards J., Slowe R.* Human Rights in the Council of Europe and the European Union: Achievements, Trends and Challenges. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. P. 295–296. 14. *Hamul'ák O., Stehlik V.* European Union Constitutional Law: Revealing the Complex Constitutional System of the European Union. Olomouc: Palacky University Olomouc, 2013. P. 139. 15. *Davies K.* Understanding European Union Law. 6th ed. London and New York: Routledge, 2016. P. 64. 16. *Opinion 2/13 of the Court of 18 December 2014.* URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text&docid=160882&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir&occ=first&part=1&cid=160518>.

References

1. Chalmers D., Davies G., Monti G. *European Union Law: Text and Materials.* 3rd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2014. P. 163. 2. *Regulation (EU, Euratom) 2016/1192 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 on the transfer to the General Court of jurisdiction at first instance in disputes between the European Union and its servants.* *Official Journal of the European Union.* L 200. 26 July 2016. P. 137-139. URL : <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/1192/oj>. 3. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union.* C 202/01. Vol. 59. 7 June 2016. P. 1-388. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2016:202:FULL&from=EN>. 4. Arnulf A. *The European Union and its Court of Justice.* 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2006. P. 321. DOI : 10.1017/S1566752907003175. 5. Council Decision of 25 June 2013 increasing the number of Advocates-General of the Court of Justice of the European Union (2013/336/EU). *Official Journal of the European Union.* L 179. Vol. 56. 29 June 2013. P. 92. URL : <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:179:FULL:EN:PDF>. 6. *Case 22/70 Commission v Council* [1971] ECR 00263. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61970CJ0022&from=FI>. 7. Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official Journal of the European Union.* C 202/02. Vol. 59. 7 June 2016. P. 389-405. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2016:202:FULL&from=EN>. 8. *Murav'ev V.* Realizatsiya norm prava Evropejskogo Sojuza vo vnutrennih pravoporyadkakh gosudarstv-chlenov. *Mezhdunarodnoe pravo kak osnova sovremennogo miroporjadka. Liber Amicorum k 75-letiju prof. V. N. Denisova* : monografiia / Pod red. A. Ja. Mel'nika, S. A. Mel'nik, T. R. Korotkogo. Kiev; Odessa : Feniks, 2012. S. 327. (rus) 9. *Muraviov V. I.* Mekhanizm realizatsii norm prava Yevropeiskoho soiuza u pravoporiadkakh derzhav-chleniv. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava.* 2012. № 1. S. 87. (ukr) 10. *Yavorska I., Mykiiievych M.* Sud Yevropeiskoho Soiuзу: pravovyi status ta osoblyvosti realizatsii pravotvorchoi funktsii : monohrafiia. Lviv : LNU imeni Ivana Franka, 2017. S. 207. (ukr) 11. *Joined cases C-402/05P and C-415/05P Kadi and Al Barakat International*

Foundation v Council and Commission [2008] ECR I-06351. URL : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX:62005CJ0402>. **12.** Regulation (EU, Euratom) 2015/2422 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2015 amending Protocol № 3 on the Statute of the Court of Justice of the European Union. *Official Journal of the European Union*. L 341. 24 December 2015. P. 14-17. URL : <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2015/2422/oj>. **13.** Greer S., Gerards J., Slowe R. Human Rights in the Council of Europe and the European Union: Achievements, Trends and Challenges. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. P. 295-296. **14.** Hamul'ák O., Stehlik V. European Union Constitutional Law: Revealing the Complex Constitutional System of the European Union. Olomouc : Palacky University Olomouc, 2013. P. 139. **15.** Davies K. Understanding European Union Law. 6th ed. London and New York : Routledge, 2016. P. 64. **16.** Opinion 2/13 of the Court of 18 December 2014. URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text&docid=160882&pageIndex=-0&doclang=en&mode=lst&dir&occ=first&part=1&cid=160518>.

Falalieieva L. H. Reform of Court of Justice of the European Union and practice of fundamental rights protection

The peculiarities of the legal status and evolution of jurisdiction, the post-Lisbon period of the reform of the Court of Justice of the EU, and its role in fundamental rights protection in the EU legal order were highlighted in the research. It was noted that at present the Court of Justice of the EU is a generalized title of the Court of Justice and the General Court as constituent elements of the judicial system of the integration association, each of them within its jurisdiction ensures observance of the right to interpret and apply the founding treaties. The modern practice of fundamental rights protection in the Court of Justice of the EU and doctrinal views on the issues discussed were analyzed.

The role of the practice of the Court of Justice of the EU in the process of formation and development of the EU law, the formation and autonomy of sui generis legal order, the establishment and evolution of the EU human rights protection system, its convergence with the system of human rights protection within the framework of the Council of Europe was emphasized.

*It was stated in the research that the reform of the judicial system of the EU had not been completed, its post-Lisbon period continues, inter alia oriented on the urgency of responding to the challenges the Court of Justice of the EU faced in ensuring respect for human rights. Adapting to the new imperatives, conditions and stages of the integration process, the organizational and legal principles of the Court of Justice of the EU, its approaches to interpretation, taking into account the existing models and the current status of law, are being developed. The Court of Justice got the confidence, established as an influential institution of the EU, and ensured: effective judicial protection in the areas of EU law regulation, having formulated its main qualification features; the correct application of EU *acquis*, partly filled with Court practice; the progress of European integration, including the deepening of legal integration; maintenance and observance of the institutional balance established by the founding treaties; the high authority of the judgements that have become an important source of EU law, consistently contributing to its evolutionary development and at the same time establishing, maintaining and strengthening of the legal order of the EU as a sui generis legal order, its autonomy.*

Key words: EU law, Court of Justice of the European Union, Court of Justice, General Court, fundamental rights, EU judicial system, jurisdiction.

DOI: 10.33663/0869-2491-2019-30-407-418